

נח: צדיק בדורותיו

קיימת גישה פרשנית והגותית הנוטה לחלק את העולם באופן פשטני לטוב ורע, אור וחושך, טובים ורעים, צדיקים ורשעים. תפיסה דיכוטומית שכזאת אינה סובלת פגמים בצדיקים ולכן היא מבקשת לתרץ כל פגם שנמצא אצל הצדיק ולתרוצו. במקביל, היא מתקשה לעכל תכונות חיוביות אצל רשעים ומנסה לאתר מניעים פסולים גם במעשיהם החיוביים של הרשעים. ביטוי של הגישה הזאת אצל חז"ל מצוי במאמרים כדוגמת "כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה"¹. בניגוד לכך, בפשוטו של מקרא אי אפשר בכלל למצוא דמויות מושלמות שכאלה, לא לטוב ולא לרע. התנ"ך מתנהל לפי העקרון של "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא."² ומצד שני, אפילו רשעים שבהם מלאים מצוות כרימון³. בצד הגישה המצדקת את הצדיקים ומרשיעה את הרשעים, ניתן למצוא גם אצל חז"ל גישה אחרת, שאינה חוסכת את שבט בקורתה מאישי המקרא, ואף מן התנאים והאמוראים. כך לדוגמה, יש מאמרים שלא זו בלבד שמקבלים את חטא בת שבע כפשוטו, הם גם מוסיפים ומגבבים חטאים אחרים על דוד, משיקולים דרשניים ורעיוניים שונים⁴.

תפיסת המורכבות בדמותו של האדם, גם הצדיק, מופיעה כבר במפגש עם הצדיק הראשון – נח. אף על פי שהקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו קראו צדיק, הכתוב לא חוסך מאתנו את הספור המגונה על השתכרותו אחרי המבול והתבזותו בפני בניו. גם חז"ל לא הסתפקו בתפיסת צדיקות פשטנית וחד-צדדית, ומצאו בסיפור המקראי סדקים שבעדם נחשפים היבטים בעייתיים באישיותו. נדון בקצרה בשני דיוקים:

- "כי מי נח זאת לי"⁵ – הנביא ישעיהו כינה את המבול על שמו של נח, בנימה של האשמה. זאת, משום שנח לא טרח די הצורך ללמד זכות על דורו ולבקש עליהם רחמים, והסתפק בהצלתו האישית, הצלת משפחתו ויצורי התיבה.⁶
- "איש צדיק, תמים היה בדורותיו": יש מרבותינו דורשים אותו לשבח, ויש דורשים אותו לגנאי.⁷ רבי נחמיה אמר, ומה אם בדורותיו היה צדיק, אילו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל – דורות מתוקנים – על אחת כמה וכמה! רבי יהודה אמר, בדורותיו – המקולקלים – היה צדיק, אך אילו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה [נחשב] צדיק.⁸

השניות בהערכתו של נח אינה נובעת רק מדיוקי הכתובים, היא נובעת ממורכבות בהבנת תפקידו של הצדיק ויחסו לחברה שמסביבו באופן כללי. נח איש התיבה אינו רק דמות היסטורית, הוא אב-טיפוס, דגם כללי ומשל לאדם הגון וישר החי ופועל בחברה בעייתית. נח הוא ה"פראייר" היחיד המשלם מס-אמת בקהיליית בעלי מקצוע העוקפים את רשויות המס ומגדילים את רווחיהם. הוא החייל הדתי הבודד בפלוגה שאינה שומרת שבת, או הנערה היחידה המתלבשת בצניעות ו"שומרת נגיעה" בקבוצה. הוא האחרון לדור המייסדים המאמין בחברה שיתופית בעידן ההפרטה בקיבוץ. הוא ההומניסט היחיד בחברה גזענית, או להבדיל הציוני היחיד בחבורת פוסט/אנטי-ציונית, צינית וביקורתית.

בן דמותו של נח הצדיק, אינו נכנע לזרם הכללי ולמקובל בחברה, הארץ נמלאת חמס והוא שומר על תומתו – תמותו.

אולם הצדיק הזה מוצא את עצמו קרוע בין מגמות מנוגדות.

יש צד אחד שנשמתו המבקש להמלט מן החברה הסובבת, להתנתק ממנה, להתכנס אל תוך התיבה, אל בית הכנסת, הישיבה, הקיבוץ הישן, הקהילה הסגורה, היישוב הסלקטיבי, להציל את עצמו ואת משפחתו ואת עולם הערכים שהוא מאמין בו. זהו הדפוס ה"נוח" כביכול. כנגד זה, יש צד אחר שנשמתו, המבקש להשאר ולהאבק, להתמודד ולהשפיע. זהו הדפוס האברהמי. אברהם שיבר את אליליהם של תרח ונמרוד, סיכן את חייו כשנשלח לשריפה בכבשן האש, נדד ברחבי ארץ כנען, התיידד עם ענר אשכול וממרא, סחר עם עפרון, כרת ברית עם אבימלך. ספר הזוהר משבח את הטיפוס האברהמי, המתמודד עם החברה ואינו מתכנס בתיבה. אך יש לזכור, שההבחנה בין נח לאברהם אינה מוחלטת, לפי המדרש נח בנה את התיבה במשך שנים רבות לעיני כל במגמה

¹ שבת נו א

² קהלת ז כ

³ ברכות נו א

⁴ כתובות ט א. מגילה יד ב.

⁵ ישעיהו נד ט

⁶ זהר בראשית ס"ז ב.

⁷ רש"י בראשית ו ט.

⁸ בראשית רבה פרשה ל, ט.

להשפיע על החברה שסביבו לשנות את דרכיה, ולא עלה בידו להשפיע עליהם.⁹ מאידך גיסא, גם אברהם אבינו נאלץ להתנתק מארם נהריים ומחרן, להפרד מלוט קרובו ולבחור ביצחק על פני ישמעאל בנו, ולא הצליח להשפיע מצדקתו על כל העולם. ההכרעה להאבק או לפרוש אינה פשוטה, ההצלחה אינה ידועה מראש. ולכן, חכמים אינם חד-משמעיים בביקורת על נח. יתכן שבנסיבות של "דורותיו" עשה את הדבר הנכון, ויתכן שלא. יתכן שגם נח עצמו לא ידע לעולם, לפחות לא בעולם הזה, אם צדק או טעה בדרכו. בסופו של דבר, אנו יודעים שנח פעל בצו ה', מתיבת נח המסוגרת נולד עולם חדש, מתוקן. הרעיון של המלטות הצדיק אל התיבה, הפקרת הרשעה לאבדנה, ובנין עולם חדש משארית הפליטה, אינו מופרך לחלוטין. אך גם הדרישה להשאר ולהשפיע במקומה עומדת, וההכרעה – אינה חד משמעית.

יש צד אחד שנשמתו של הצדיק המבקש לראות בכליו של הרשע, "יאבדו רשעים מפני א-להים".¹⁰ יש צד אחר שמבקש להתפלל עליהם שיחזרו בתשובה. נח, בסופו של דבר, איפשר לקב"ה לכלות את דור המבול, אברהם אבינו התפלל ונאבק על הצלתה של סדום. אף כי יש להודות שגם אברהם נכשל, וסדום חרבה. רבי מאיר ביקש על הבריונים בשכונתו שימותו, ברוריה אשתו התחננה על חייהם – "יתמו חטאים מן הארץ"¹¹ ולא חוטאים, אמרה לבעלה, התפלל עליהם וישבו בתשובה! וכך היה.¹² מי שויתר ועזב, והניח לחברה המתפוררת לגווע ולשקוע בניוונה ובחטאה, לטבוע במי המבול, ישאר כל ימיו עם תחושת אשמה – אולי היה יכול להציל אילו היה נשאר שם ומתמודד? האם נח שקע בשכרות כדרך להמלט מפני תחושת האשמה הבלתי נסבלת? האם התייסר כל ימיו על שאפשר לכך לקרות? האם מצא הצדקה לכך שרק הוא ניצל וכל העולם נספה? האם הגיע אי פעם להכרה שלא היתה לו דרך אחרת ונתיישרה דעתו?¹³

"בדורותיו": כשאדם ישר מודד את עצמו ומעשיו הטובים מול סביבתו, הוא תמיד ימצא את עצמו בדילמת ה"בדורותיו". האם הטוב שבו הוא תוצאה של בחירה שלו, או של השפעה סביבתית. אילו היה בחברה אחרת, בתנאים אחרים, גם אז היה כך? אם היה נולד בגולה השבעה, היה מוצא כוח בנפשו לעלות לארץ? אילו נולד בבית קשה-יום, היה מצליח להגיע להשגים כמו אלה שאליהם הגיע עם כל הטובה שקיבל בבית הוריו, או אדרבה, מי שנולד בבית קשה והגיע להישגים, לעולם ישאל עצמו: אילו היה גדל בבית תומך ובחברה מסייעת, היה מגיע ליותר מכך?

רבן יוחנן בן זכאי בכה על ערש דווי, מכיון שלא ידע באיזו דרך יוליכו אותו אחרי מותו, לגן העדן או לגיהנם.¹⁴ הצדיק אינו אדם מרוצה מעצמו, בטוח בדרכו והחלטי במעשיו כפי שנדמה למתבונן בו מרחוק. ההכרות המעמיקה עם אורחות חייהם של הצדיקים ודרכי מחשבתם, ועם המחלוקות בהערכת מעשיהם, גם הטובים, מלמדת שעולמו של הצדיק אינו עולם אחיד ופשטני, אלא עולם שיש בו מקום לספק, לבטים ואי-ודאות. למרות זאת, ואולי דווקא בגלל זאת, אנו מצפים מן הצדיק שהוא זה שינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו,¹⁵ ועליו מעיד הכתוב שהוא "מצא חן בעיני ה'".¹⁶

⁹ פרקי דרבי אליעזר מהד. היגר, פכ"ג.

¹⁰ תהלים סח ג

¹¹ תהלים קד לה

¹² ברכות י ע"א.

¹³ ראו: הרי"מ לאו, "אל תשלח ירך אל הנער", עמ' 173 – 174, תאור הביקור של הרב לאו וחזונו הרב פרנקל זצ"ל אצל המשורר האידי ניצול השואה איציק מאנגער.

¹⁴ אבות דרבי נתן פרק כה.

¹⁵ בראשית ח כט

¹⁶ בראשית ו ח